

De eerste FLORON-werkweek te Groesbeek, 22–28 juli 1989

[door Eddy Weeda]

Eind juli 1989 werd door FLORON een floristische werkweek georganiseerd met als uitvalsbasis terrein Cantecleer onder Groesbeek. 22 mensen namen deel aan alle excursies, nog eens 8 mensen aan een deel van de excursies.

De flora werd onderzocht per blok van een vierkante kilometer, en wel in twee transecten haaks op het Maasdal: één in de omgeving van Mook en De Bruuk, één bij Oeffelt en Gennep (fig. 1). Geïventariseerd werd in groepen van drie mensen met dagelijks wisselende samenstelling, waarbij elk groepje telkens uit mensen met verschillend niveau van florakennis werd samengesteld. Dit bleek uitstekend te werken, en droeg ertoe bij dat de werkweek van begin tot eind in een bijzonder prettige sfeer verliep. In totaal zijn tijdens de werkweek 41 kilometerblokken geïventariseerd, waarbij ruim 550 Nederlandse plantesoorten werden waargenomen.

Als afsluitend 'deelproject' werd op de laatste excursiedag met de hele groep het reservaat De Bruuk onderzocht, waarvoor in overleg met de opzichter een achttal hooglandpercelen was uitgezocht.

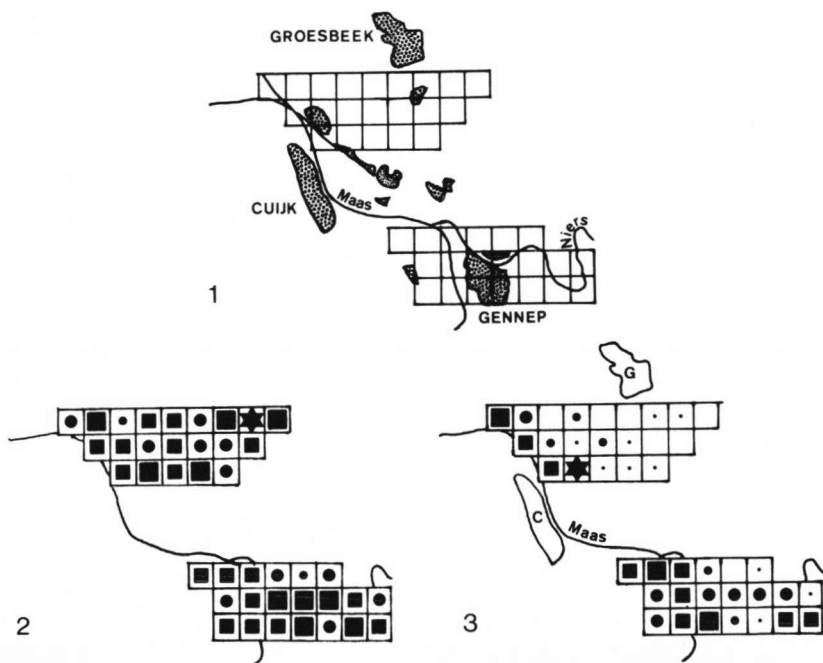

Fig. 1. Ligging van de onderzochte transecten. — Fig. 2. Aantallen gevonden soorten Nederlandse vaatplanten in de onderzochte kilometerblokken. ★ meer dan 250 soorten; ■ 200–249 soorten; ■ 150–199 soorten; ● 100–149 soorten; ● minder dan 100 soorten. — Fig. 3. Aantallen gevonden stroomdalplanten in de geïventariseerde kilometerblokken. ★ 13 soorten; ■ 10 of 11 soorten; ■ 7–9 soorten; ● 4–6 soorten; ● 2 of 3 soorten; • 1 soort.

De soortenrijkdom van de kilometerblokken bleek nogal uiteen te lopen (fig. 2). Blok 46.23.15, dat behalve De Bruuk ook een floristische rijke vuilnisbelt herbergt, scoorde met 270 soorten verreweg het hoogst: resultante van de rijkdom van het reservaat *plus* het be-
ruchte 'vuilnisbelteffect' ...¹ Voor het overige lijken de aantallen gevonden soorten voor-
namelijk toe te nemen met de heterogeniteit van de kilometerblokken. Heuvelland en Maas-
dal hebben floristisch niet veel gemeen, en een blok dat van beide een goed stuk bevat,
springt er al gauw uit.

Stroomdalflora

Een duidelijker beeld ontstaat als we ons tot stroomdalplanten² beperken (fig. 3). Zij
geven aan waar het terrein tot het Fluviatiele district te rekenen is. Vanouds is het Maas-
traject bij Gennep en Cuijk rijker met stroomdalplanten bedeed dan zuidelijker delen van
het Maasdal.³ Evenals elders langs de rivieren is in de laatst halve eeuw een sterke ver-
arming opgetreden.⁴ Desondanks is het contrast tussen Maasdal en heuvelland ter hoogte
van Mook uit figuur 3 direct af te lezen. Bij Gennep zijn de verschillen veel minder scherp,
doordat het Niersdal een uitloper van het Fluviatiele district vormt.

In totaal werden in de transecten 32 soorten stroomdalplanten² aangetroffen, maar
slechts een elftal in meer dan 4 kilometerblokken. Alleen Heggerank (*Bryonia cretica* subsp.
dioica) en Geel walstro (*Galium verum*) – in 27 respectievelijk 22 blokken – zijn nog alge-
meen te noemen. Verder vonden we Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*) in 13, Echte
kruisdistel (*Eryngium campestre*) in 12, Groot warkruid (*Cuscuta europaea*) in 11, Stin-
kende ballote (*Ballota nigra* subsp. *foetida*) in 10 en Bosrank (*Clematis vitalba*) in 8 blok-
ken; Kruisbladwalstro (*Cruciata laevipes*), Ruige leeuwetand (*Leontodon hispidus*), Krui-
pend stalkruid (*Ononis repens*) en Grote bevernel (*Pimpinella major*) elk in 6 blokken. Een
uitschieter wat de rijkdom aan stroomdalplanten betreft, vormt de Maasdalrand aan de voet
van de Mookerheide (46.23.31), zoals uit figuur 3 blijkt. De naaste omgeving van Gennep
leverde enkele verrassingen op, te weten Springzaadveldkers (*Cardamine impatiens*), Bruin
cypergras (*Cyperus fuscus*) en Mantelanjer (*Petrorhagia prolifera*).

Van enige stroomdalplanten is ook verspreiding in het gebied tussen de twee transecten
nagegaan. Slechts enkele soorten komen nog met een redelijke dichtheid voor (fig. 4).
Andere, zoals Ruige leeuwetand en Grote bevernel, vertonen wel lokale concentraties – met
name bij Sint-Agatha – maar toch geenszins meer een gesloten verspreiding, al kan dat op
de schaal van atlasblokken (5 × 5 km²) nog zo lijken.^{4,5}

Graslanden

De grootste verscheidenheid aan stroomdalplanten is te vinden in droge graslanden, en op
dit gebied had het Maasdal vroeger veel te bieden.⁶ Tegenwoordig zijn graslandvegetaties
die andere kleuren dan groen te zien geven, beperkt tot natuureservaten en sommige
bermen: in dat opzicht loopt het Nijmeegse in de pas met de rest van het land.

Wat de flora van droge graslanden betreft, hebben we zeker een aantal voorjaarsplanten
gemist. Voor één terrein, de Oeffeltse Meent, is dat te staven met de streeplijsten die daar
tijdens de zaterdagexcursie op 20 mei j.l. zijn ingevuld.⁷ Door de langdurige droogte was
van eenjarigen als Gestreepte klaver (*Trifolium striatum*) en Draadklaver (*T. micranthum*),
die in mei hier en daar in het terrein waren aangetroffen, eind juli geen spoor meer te beken-
nen. Merkwaardig genoeg gold dit ook voor de overblijvende Knolboterbloem (*Ranuncu-*

lus bulbosus), die trouwens op allerlei plaatsen in ons land al in de voorzomer een ziekelijke indruk maakte: blijkbaar geen echte 'minnaar' van droogte?

Hoewel de Oeffeltse Meent nog maar sinds enkele jaren natuurreservaat is, zijn de gevolgen van het herstelbeheer al goed zichtbaar in de diversiteit van de vegetatie. Alleen van de vroegere soortenrijkdom van de overgang tussen schraalland en rivierdijk is weinig over. Evenals de Oeffeltse Meent vormen de Zelderse Driessen – die al aanzienlijk langer reservaat zijn – een belangrijk refugium voor stroomdalplanten.⁶ De relatieve rijkdom aan dergelijke soorten is opmerkelijk voor het dal van een klein riviertje als de Niers, dat minstens even duidelijk kenmerken van het Fluviatile district vertoont als bijvoorbeeld de benedenloop van de Overijsselse Vecht. Wel zou de oppervlakte schraalland in het reservaat best mogen worden vergroot door een deel van het bos weer in 'dries' om te zetten, zodat de vlag (de benaming Zelderse Driessen) beter de lading dekt; de natuurwetenschappelijke waarde zou daarmee nog aanzienlijk kunnen toenemen.

Een terrein dat zeker bescherming verdient, al zal dat planologisch gezien wellicht moeilijk uitvoerbaar zijn, is de Maasdalrand bij de Mookerheide. De al gememoreerde rijkdom aan stroomdalplanten (fig. 3) komt grotendeels voor rekening van planten van droog grasland, die zich hier in de bermnen hebben weten te handhaven.

Onder de bewoners van droge graslanden lijken Grasklokje (*Campanula rotundifolia*) en Geel walstro (fig. 4a) bij toenemende bemesting van bermnen het langst stand te houden. Een opvallende verschijning op dijkhellingen, vooral bij Sint-Agatha, is Rapunzelklokje (fig. 4b). Deze plant komt hier voor Nederlandse begrippen optimaal voor, evenals Ruige leeuwetand. Terwijl deze soorten een kleiig substraat prefereren, staat Echte kruisdistel (fig. 4c) overwegend op zandiger grond.

Teleurstellend is dat op oeverwallen aan de Maas nauwelijks meer stroomdalplanten groeien; hun plaats is ingenomen door monotone ruigten van Kweek (*Elymus repens*) of andere kruidenarme grasvegetaties. Daarentegen zijn de natte oeverterreinen langs de Maas

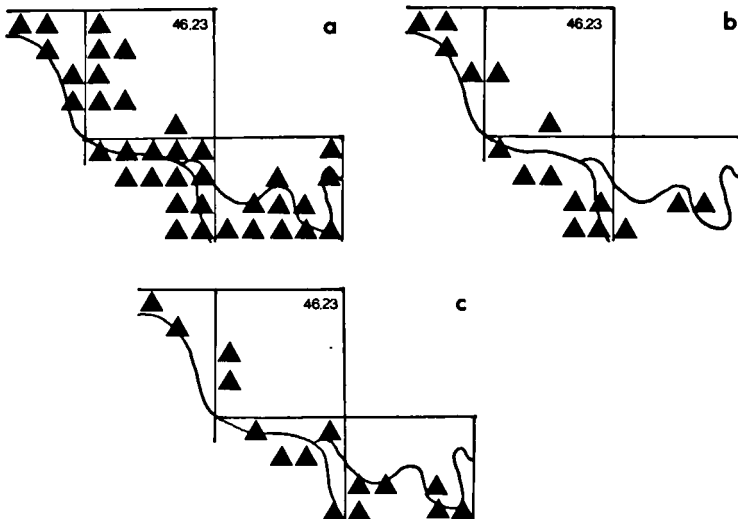

Fig. 4. Voorkomen in de omgeving van Mook en Gennep anno 1989 van: a) Geel walstro (*Galium verum*), b) Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*), c) Echte kruisdistel (*Eryngium campestre*).

en de Mookerplas met opvallend bloemrijke ruigten getooid. Langs de Maas voert daarin Wilde bertram (*Achillea ptarmica*) dikwijls de boventoon.

Wat nat grasland betreft, kent de onderzochte streek maar één terrein van betekenis, maar dat behoort dan ook tot het beste wat Nederland te bieden heeft: De Bruuk. Vermeldenswaard is dat we van Blonde zegge (*Carex hostiana*), Vlozegge (*C. pulicaris*) en Klein glidkruid (*Scutellaria minor*) nieuwe groeiplaatsen ontdekten, die vrij ver van de bekende plekken gelegen waren.⁸ De twee genoemde zeggen, recent alleen bekend van een blauw-graslandvegetatie (*Cirsio-Molinietum*), troffen we ook in Veldrushooiland (*Crepido-Juncetum acutiflori*) aan. Aan de westkant van het reservaat ligt een moerasje met een – ondanks het ontbreken van beheer – aanzienlijke soortenrijkdom, dat zeker voor inlijving bij De Bruuk in aanmerking komt.

Akkers

Voor akkerplanten behoort het gebied tussen Nijmegen en Gennep tot de betere stukken Nederland. Vooral op de zandige kleigronden in de hogere delen van het Maasdal – min of meer op de overgang van het Fluviaatle district naar de Pleistocene districten – zijn verscheidene akkerbewoners regelmatig te vinden die elders tot de zeldzaamheden behoren. Het droge klimaat is gunstig voor de ontwikkeling van het Chrysanthemo-Sperguletum⁹ in hakvruchtakkers en ook bij perskuilen. Kenmerkend zijn Gele ganzebloem (*Chrysanthemum segetum*), Akkerleeuwebek (*Misopates orontium*), Akkerandoorn (*Stachys arvensis*) en Rood guichelheil (*Anagallis arvensis*). Kromhals (*Anchusa arvensis*), die ook als kensort geldt, staat op droge en lichtere grond en werd veelal niet samen met de genoemde soorten aangetroffen. Akkerleeuwebek zagen we, hoewel nergens talrijk, in 13 van de 41 kilometerblokken. Het is nog niet zo lang geleden dat deze plant bijkans uitgestorven werd gewaand.¹⁰ Akkerandoorn was wat zeldzamer (10 km-blokken) maar op enkele plaatsen nogal talrijk. In sommige moestuinen viel de geweldige vitaliteit van Glad vingergras (*Digitaria ischaemum*) op, die stellig van de lange warme zomer profiteerde. Sommige bloeiwijzen telden vijftien, deels vertakte aren. Op het gebied van graanakkerplanten is de vondst van Akkerogentroost (*Odontites verna* subsp. *verna*) bij Mook vermeldenswaard.

Het heidelandschap

Tegenover het ‘fluviaatle’ Maasdal zijn de pleistocene terreingedeelten vooral door hun heidevegetatie gekenmerkt. Deze is echter zowel naar oppervlakte als naar soortenrijkdom zeer verarmd.

Van de legendarische Mookerheide, welbekend uit vaderlandse-geschiedenisboekjes, resteren nog drie delen met een heideachtig aanzien. De fraaiste aanblik biedt het noordelijk deel ter hoogte van Malden. Omdat dit heideveldje buiten de transecten viel, bezochten we het ‘buiten werktijd’, dus ’s avonds. Dat leverde een bijzondere ontmoeting op: in de schemering verscheen de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*). Botanisch is het terrein beroemd om zijn Rode dophei (*Erica cinerea*), een van de zeldzaamste gewassen van de Nederlandse flora, die hier een geïsoleerde voorpost heeft. Van strenge winters heeft zij herhaaldelijk zoveel te verduren gehad, dat de vindplaats afgeschreven werd¹¹, maar dat blijkt niet terecht: dank zij het afplagen van de heide heeft zij zich weten te herstellen. De zuidelijker heidevelden – bij de Heumense Schans en bij Mook – gaven door begrazing in elk geval weer Struikhei (*Calluna vulgaris*) te zien, maar overigens is hun kwaliteit voorname-lijk gelegen in de weidse uitzichten over het Maasdal.

Tot voor enkele tientallen jaren bevond zich een groot heideveld ten oosten van Gennep: de Looierheide c.a. Niets heeft men nagelaten om dit gebied zo nuttig mogelijk te gebruiken. Thans bevinden zich hier een vuilstort, een militair terrein, een psychiatrische inrichting, een zandwinningsplas en een kampeerterrein; kortom, een zeer afwisselend gebied. Eén bestemming heeft men over het hoofd gezien: die van heideveld.

Niet dat bij Gennep heideachtige plekje ontbreken, maar je zakt op sommige plaatsen wel twee decimeter diep weg in een verende mat van Bochtige smele (*Deschampsia flexuosa*), het gras dat zo goed gedijt dank zij de zure neerslag. Het in dit gebied liggende heideven 'Zevenmorgenziep' maakt echter niet de indruk sterk verzuurd of geëutrofeerd te zijn. Weliswaar was van Waterlobelia (*Lobelia dortmanna*), 1ertig jaar geleden nog aanwezig¹², geen spoor meer te bekennen; maar naar plaats was *niet*, zoals zo vaak, door Knolrus (*Juncus bulbosus*) en Veenmos (*Sphagnum*) ingenomen. Deze werden slechts in bescheiden hoeveelheden gevonden en niet in het water, maar op de oever. In het water stond wel veel Ven-sikkelmos (*Drepanocladus fluitans*). Voorzichtig afschrappen van de bodem heeft in dergelijke vennetjes in Westfalen tot herstel van de Waterlobelia geleid¹³ en dient ook voor het Zevenmorgenziep overwogen te worden.

De algemene armoede van de restanten heidelandschap wordt geïllustreerd door het feit dat tijdens de werkweek niet eenmaal Grondster (*Illecebrum verticillatum*) of Stijve ogenroost (*Euphrasia stricta*) werd aangetroffen.

Zoomplanten

Ook met de zoomplanten van minder voedselrijke bodem is het droevig gesteld. Soorten die vroeger buiten Zuid-Limburg in hoofdzaak tussen Nijmegen en Gennep voorkwamen, zoals Betonie (*Stachys officinalis*) en Ruig hertshooi (*Hypericum hirsutum*), zijn hier volledig verdwenen. Het enige terrein waar een aantal minder gewone zoomplanten gezamenlijk werd aangetroffen, is de Zelderse Driessen, met Gewone agrimonie (*Agrimonia eupatoria*), Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*), Kruisbladwalstro (*Cruciata laevipes*) en als grote bijzonderheid Torenkruid (*Arabis glabra*). Laatstgenoemde werd ook verder westwaarts bij Gennep gevonden.

Niets is overgebleven van floristische bedevaartsoorden bij Malden^{14 15}, op de Hooge Hoenderberg¹⁶ en bij Zonlichtheide^{14 17}. Vooral het laatstgenoemde – dat pas in de laatste 30 jaar verloren gegaan is – moet een juweeltje zijn geweest dat nergens in Nederland zijn weerga vond. Daar groeiden, op de grens van Fluviaat en Subcentreuroop district, Kalkwalstro (*Galium pumilum*), Knolspirea (*Filipendula vulgaris*), Zaagblad (*Serratula tinctoria*), Betonie, Knollathyrus (*Lathyrus linifolius*), Berghertshooi (*Hypericum montanum*), Borstelkrans (*Satureja vulgaris*), Liggende ereprijs (*Veronica prostrata*), Smal fakkelgras (*Koeleria macrantha*) en Gulden sleutelbloem (*Primula veris*). Geen van al deze planten hebben we tijdens onze werkweek kunnen vinden. Wie de aangehaalde beschrijvingen leest en zich de begroeiing probeert voor te stellen, zal eerst watertanden en zich vervolgens verbijsterd afvragen waarom dat allemaal vernietigd 'moest' worden.

Ondanks alles valt uit onze inventarisatie op het gebied van zoomplanten toch ook een aanwinst te melden. We zagen namelijk – weliswaar buiten de transecten – de merkwaardige combinatie van het kalkmijdende Fraai hertshooi (*Hypericum pulchrum*) met het kalkminnende Donderkruid (*Inula conyza*) in een heideberm tussen Malden en Groesbeek. Voor Donderkruid betekent dit de eerste vondst in het Rijk van Nijmegen. We vonden dicht bijeen een bloeistengel en een rozet, die mogelijk aan één wortel waren ontsproten, en wensden de plant alle goeds toe bij het stichten van een populatie.

1. Red. [R. van der Meijden], 1988. FLORON: naar een nieuwe organisatie voor het floristisch onderzoek van Nederland. *Gorteria* 14: 123–130. — De vuilnisbelt leverde trouwens niet enkel 'ruderale' soorten op; zo stond er nogal wat Borstelbies (*Scirpus setaceus*).
2. Een lijst van stroomdalplanten is te vinden in: E.J. Weeda, in druk. Over de plantengeografie van Nederland. In: R. van der Meijden & E.J. Weeda, *Flora van Nederland*, ed. 21. Groningen.
3. E.J. Weeda, 1988. Over het Fluviaatiele district: enkele voorlopige notities. *Natura* 85: 82–88.
4. Voor Noord-Brabant is deze achteruitgang gedocumenteerd door J.M.A. Cools, 1989. *Atlas van de Noordbrabantse flora*. Natuurh. Bibl. KNNV 51.
5. R. van der Meijden, E.J. Weeda & C.L. Plate, in druk. *Atlas van de Nederlandse Flora* 3.
6. Voor uitvoeriger beschrijvingen van Maasdalgraslanden wordt verwezen naar:
H.F.G. van Dijk, B.G. Graatsma & J.N.M. van Rooy, 1984. *Droge stroomdalgraslanden langs de Maas*. Wetensch. Meded. KNNV 165.
K.V. Sykora & V. Westhoff, 1979. *Droge stroomdalgraslanden langs Maas en Niers*. *Gorteria* 9: 334–341.
7. Omwille van de vergelijkbaarheid zijn vondsten uit de eerste helft van 1989 niet in de genoemde aantallen en de figuren in dit excursieverslag verdisconteerd.
8. Met dank aan opzichter A.N.P. Derks voor het tonen van de bekende groeiplaatsen.
9. G. Sissingh, 1950. *Onkruid-associaties in Nederland*. Diss. 's-Gravenhage.
10. S.J. van Ooststroom & J. Mennema, 1972. *Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland*, hoofdzakelijk in 1971. *Gorteria* 6: 41–56. — Destijds waren nog maar 6 vindplaatsen bekend!
11. J.T. de Smid, 1966. *The inland-heath communities of the Netherlands*. *Wentia* 15: 142–162 (zie p. 153).
12. M.M. Schoof-van Pelt, 1973. *Littorelletea*. Diss. Nijmegen. — Zie tabel 2, opn. 27 (opname uit 1958).
13. U. Lübben, 1973. *Zur Verbreitung und Ökologie der Wasserlobelie (Lobelia dortmanna L.) in der Bundesrepublik Deutschland*. *Mitt. Flor.-soz. Arbeitsgem. N.F.* 15/16: 28–40.
14. A. de Wever, 1929. *Serratula tinctoria* L. *Natuurh. Maandbl.* 18: 139–140.
15. Zie ook J.E. van der Trappen, 1870. *Serratula tinctoria* L. *Ned. Kruidk. Arch.* I (5): 439.
16. J. Heimans, 1963. *Zaagblad en Duitse brem*. *De Levende Natuur* 66: 265–272.
17. A. de Wever, 1928. 'n Floristisch belangrijke plek in Noord-Limburg. *Natuurh. Maandbl.* 17: 97–98.
J. Kern & Th. Reichgelt, 1952. *Onze rivieroever, schatkamers voor de floristiek*. *De Levende Natuur* 55: 106–115 (zie p. 112).
V. Westhoff & C.G. van Leeuwen, 1957. *Filipendula vulgaris* Moench teruggevonden bij Gennepe. *Corr. bl.* 6: 74.